

Pertti Koskela

Ihmissuvun, yhteiskunnan ja ihmisen synty

Ehdotus ihmiskunnan uudeksi
historiaksi, osa 1

Uusi historia ry

© Uusi historia ry ja Pertti Koskela 2022
Julkaisija Uusi historia ry, Helsinki 2022
ISBN 9789527352120
Kansi: Heli Santavuori

Valmistaja:
BoD – Books on Demand
Norderstedt, Saksa

Pertti Koskela

Ihmissuvun, yhteiskunnan ja ihmisen synty

Ehdotus ihmiskunnan uudeksi historiaksi, osa 1

Uusi historia -yhdistys 2022

*”Kaikki ihmissuvun olemassaolon kannalta
relevantti tieto on uudelleen arvioitava. On
alkanut kaikkien arvojen uudelleen arvioinnin
aika, kaikkien käsitteiden uudelleen
määrittelemisen suuri aikakausi.”*

- Matti Puolakka

Lukijalle

Tämä tutkimus perustuu suomalaisen filosofin Matti Puolakan (1947–2018) elämäntyöhön. Se on ensimmäinen osa suunnitellusta kirjasarjasta *Ehdotus ihmiskunnan uudeksi historiaksi*. Ihmissuvun koko historia käydään siinä läpi niin, että perustana on uusin empiirinen tieto ja näkökulmana uusi filosofinen kokonaisnäkemys.

Viime vuosina ja vuosikymmeninä on ilmestynyt lukuisia ns. Big History -teoksia, joissa on huomioitu viimeisen noin puolen vuosisadan empiirinen esihistoriatutkimus ja pyritty samalla koko historiaa kuvaamaan kokonaisnäkemykseen. Tunnetuimpia niistä lienevät Yuval Noah Hararin *Sapiens – ihmisen lyhyt historia* ja Jared Diamondin teokset, varsinkin *Tykit, taudit ja teräs*. David Graeberin ja David Wengrow’n kansainvälistä huomiota herättänyt teos *The Dawn of Everything* (kaiken aamunkoitto) ilmestyy suomeksi syksyllä 2022.

Yhteistä kaikille näille teoksille on historianfilosofian puuttuminen. Kokonaiskuvaava filosofian historiasta, eli ihmiskunnan itsetuntemuksen historiasta ei yhdistetä kokonaiskuvaan taloudellis-poliittisesta historiasta, eikä päättyneen aikakauden aatteellisia väittelyitä huomioida mitenkään. Sama koskee aihetta käsittelevää tutkimusta ja keskustelua yleisemminkin. Yhtenäistä kuvaa ei yksikään tutkija ole kyennyt luomaan,

vaikka yksittäiskysymyksissä heidän työnsä tietenkin ansaitsee suuren arvostuksen.

Puolakan filosofinen metodi on aristoteelis-hegeliläis-marxilainen: näistä traditioista ammennetaan eniten ja myös kumotaan eniten. Suurista filosofeista etenkin Aristoteles ja Hegel korostivat, ettei uusia merkittäviä aatteita voi syntyä tyhjästä, vaan on tukeuduttava suuriin edeltäjiin. Samoin suhtautuivat myös marxismin perustanlaskijat, Marx ja Engels, joskin poliittisessa marxilaisuudessa suhtautuminen vääristyi.¹

Puolakan filosofia on ankuroitu aatehistoriaan aivan eri tavalla kuin kenenkään muun nykyfilosofin, sillä marxismi on aatehistoriassa aihe, jota yleensä kartetaan. Se oli kuitenkin päättyneen aikakauden aatteista maailmanpolitiikkaan eniten vaikuttanut ja kiistellyin filosofinen suuntaus. Puolakka esitti marxilaisen filosofian systemaattisen kritiikin 1970- ja 80-luvuilla. Sen pohjalta hän totesi, että marxismi on hylättävä filosofisena rakennelmana, mutta sen paikka aatehistoriassa on tunnustettava ja siitä on paljon opittavaa. Käytännöllinen johtopäätös oli, ettei sosialismi voi olla vaihtoehto demokraattiselle markkinataloudelle edes uudistetussa muodossa. Yhteiskunnan uudistamisen lähtökohdaksi on otettava demokratia, mielipiteenvapaus ja oikeusvaltio. Demokratiaa on kuitenkin välttämätöntä uudistaa. Kaikkein eniten uudistusta tarvitaan opetuslaitoksessa. Historiallisia kokemuksia olisi opiskeltava eri mielipidesuuntauksille avoimessa, reilussa väittelyssä.

Puolakan historianfilosofia on paitsi omien elämäkokemustemme, niin ihmissuvun synnystä ja esihistoriasta saadun uuden tiedon syventämää synteesiä päättyneen aikakauden aatteista, erityisesti valistuksen ja marxismin erilaisista suuntauksista.

Synteesi-käsite merkitsee hänellä paitsi kahden vastakkaisen puolen elinkelpoisten piirteiden omaksumista, myös jonkin uuden syntyä. Tänä aikana syntyy tieteellinen ihmiskuva, siitä olemme vakuuttuneita. Puo-

¹ Asian popularisoi Lenin kirjoituksessaan ”Marxilaisuuden kolme lähettä ja kolme perusosaa”. Marxismi on ”kaiken sen parhaan laillinen perijä, minkä ihmiskunta loi 19. vuosisadalla saksalaisen filosofian, englantilaisen kansantaloustieteen ja ranskalaisen sosialismin muodossa.” (Lenin 1967, 43) Poliittinen marxismi omaksui kuitenkin sen kohtalokkaan virheellisen näkemyksen, että marxismi olisi filosofian historian päätepiste, sen ei tarvitsisi enää ammentaa muista suuntauksista eikä sen jälkeen tulisi substantiaalisesti uutta filosofista systeemiä.

lakkalainen ehdotus sellaiseksi esitetään tässä teoksessa ja kirjasarjamme tulevilla osilla.

Kuten kaikki tosi filosofit, Puolakka piti tehtävänä ”käsittää se, mikä on”; hän oli ”aikansa poika”. Puolakan historianfilosofia on, edelleen Hegelin sanoin, ”aikansa ajatuksin käsitettynä”.² Hänen filosofisen ajattelunsa kehittyminen on aikakauden murros ajatuksin käsitettynä.

Ajattelijana ja filosofina Puolakka tuli akateemisen maailman ulkopuolelta. Hän aloitti valtio-opin, estetiikan ja arkeologian opinnot Helsingin yliopistossa, mutta ne jäivät kesken. Hän totesi itse myöhemmin, että pyrkimys rakentaa tällä aikakaudella rehellistä vaihtoehtoliikettä opetti hänelle ihmisolemuksesta enemmän kuin mitkään akateemiset opinnot olisivat voineet tehdä (ks. myös s. 40).

Hän seurasi sekä Suomessa että maailmalla käytyä akateemista keskustelua poikkeuksellisen laaja-alaisesti ja ennakkoluulottomasti. Hän ammensi ihmiskunnan aateperinnöstä ja ajankohtaisesta tutkimustyöstä, ja hänen suhtautumisensa oli siten vastakohta kaikenlaiselle ”yksityisajattelulle”.

Puolakka sai näkemyksensä ajatustasolla valmiiksi ennen kuolemaansa, mutta sen julkaisukuntoon toimittaminen jäi Uusi historia -yhdistyksen tehtäväksi.

Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty paitsi Puolakan yleisnäkemyistä niin myös hänen kirjastoaan, tekstiarkistoaan ja viittauksiaan lähdeaineistoon. Kirjoittaminen on vaatinut myös hänen kuolemansa jälkeen julkaistun kirjallisuuden läpikäyntiä.

Puolakan historiannäkemyksen filosofista metodia esitellään Heli Santavuoren artikkelissa, jossa samalla esitetään yleispiirteet koko ihmissuvun historiasta ja sen tärkeimmistä perusvaiheista (s. 15). Se antaa siis viitteitä kirjasarjamme tulevien osien aihepiiristä. Tässä kirjassa pääpaino on esihistoriatieteiden tutkimustulosten erittelyssä puolakkalaisen näkemyksen pohjalta. Palaamme filosofisiin näkökulmiin laajemmin myöhemmissä osissa.

² Hegel 1994, 64.

Puolakkaa henkilönä ja hänen elämänsä kohtaloaan olen lyhyesti kuvannut erillisessä esseessä (s. 37).

Uusi historia -yhdistyksen toimituskunta on auttanut kirjan viimeistelyssä. Mahdolliset virheet, väärintulkinnat ja muut puutteet ovat kuitenkin minun. Uskoakseni ne eivät vähennä yleisnäkemyksen merkittävyyttä. Kaikki asiallinen kritiikki on tervetullutta.

Helsingissä 16.5.2022

Pertti Koskela

Sisällysluettelo

Ihmissuvun syntyhistoria ja filosofia

Matti Puolakan historianfilosofian esittelyä 15

Mitä tarkoitamme historianfilosofialla? 16

Tämän ajan historianfilosofia 16

Teoria yhteiskuntaevoluutiosta 18

Yhteiskuntaevoluution kolme perusvaihetta 23

Matti Puolakka – ihminen joka määritteli ihmisen

Totuuden etsintä on valheen paljastamista 37

Kohtalona ihmisen määritteleminen 40

Kolmenlainen ongelma 42

Mies joka tiesi liikaa 43

1. luku:

Ihmisen evoluutiopsykologiset juuret

Lähtökohtana biologinen evoluutio 60

Kulttuurievoluution käsite on tärkeä... 62

...mutta se ei riitä: tarvitaan moraalievoluution käsite 64

Esimerkkejä kehittyneiden eläinten moraalievoluutiosta 66

Miten ryhmä voi olla luonnonvalinnan yksikkö? 76

2. luku:

***Homo*-suvun synty ja tie kohti yhteiskuntaa**

Johdanto 81

Ihmissuvun synty on filosofinen tutkimusaihe 81

Taustaa: ilmaston-, ympäristön ja eläimistön muutokset 90

Kahdelle jalalle nousseiden ihmisapinoiden kaksi kehityssuuntaa 92

Homo-suvun synty 97

Uusi toimeentulotapa 97

Vain *Homo*-suvun laumoissa oli säännöllistä ravinnonjakoa 100

Työnjako oikeudentajutyön ja muun työn välillä 102

Uudenlaista pahuutta 105

Uudenlainen pahuus loi tarpeen kehittää valvontamekanismeja 107

Oikeudenmukaisuus oli välineellistä 107

Suhtautuminen vieraisiin laumoihin 108

Laumasta tuli luonnonvalinnan yksikkö 109

Tie kohti yhteiskuntaa ja ihmistä 111

Taustaa: savannin merkityksestä 111

Toimeentulotavan kehittyminen 113

Homo-suvun apinaihmissen historian loppu 119

Laumasta tuli luonnonvalinnan ainoa yksikkö 121

Uusi toimeentulotapa edesauttoi ihmistymiskehitystä 122

Aivojen kasvu 122

Puhekyvyn kehittyminen 126

Lapsuuden synty 131

Ihmismäisten piirteiden lisääntyminen 133

Ihmistymiskehityksen käynnistäjä ei ollut pystyasento
tai työkalut 134

Yhteenvetoa 144

Ihmisen geeniperimä 144

3. luku:

Yhteiskunnan ja ihmisen synty

Johdanto 149

Suuri käänne: kaltaisemme nykyihmisen synty 149

Yhteiskunnan looginen määritelmä 161

Yhteiskunnan perusosat 162

Yhteiskunnallinen kehitys on poliittista evoluutiota 163

Ihmisyhteiskunnan järjestäytymistavoista 164

Vain ihmisyhteiskunnassa on viranomaisia 166

Yhteiskunnassa yksilöstä tulee persoona 167

Yhteiskunnan *telos* 167

Yhteiskunnan synty 169

Taustaa 169

Ensimmäinen vaihe: beachcombing – uusi toimeentulotapa 171

Yhteiskunnan synnyn toinen, ”lopullinen” vaihe:

beachcombing-kulttuurit yhdistyivät 176

Protoyhteiskunta eli metsästäjä-keräilijöiden heimo 181

Yhteiskunta syntyi suojaksi ihmistä itseään vastaan 182

Heimon perusosat 185

Yhteiskunta oli edellytys inhimillisen moraalin synnylle 190

Heimoyhteiskunta oli poliittinen organisaatio 194

Kaikinpuolista kumulatiivista kehitystä kaikkialla 197

Nykyihminen levisi lähes kaikkialle maailmaan 204

Heimojen suhtautuminen toisiinsa 205

Neandertalilainen ei kehittänyt yhteiskuntaa ja hävisi 211

Ryhmästä tuli luonnonvalinnan ainoa yksikkö 211

Neandertalilaisten kognitiiviset kyvyt vetivät vertoja sen aikaiselle sapiensille 212

Neandertalilaiset ja nuoruuden kasvupyrähdys 215

Joillakin neandertalilaispopulaatioilla oli heimoyhteiskunnan piirteitä 218

Neandertalilaisten järjestäytymistapa 220

Neandertalilainenkaan ei halunnut yhteiskuntaan 222

Miten nykyihmisen populaatiot syrjäyttivät muut

Homo-populaatiot? 226

Heimoyhteiskunnan loppu 228

4. luku

Ihmisen ja eläimen ero

Onko ihmisen ja eläinten välillä olennaista eroa? 237

Ero on muuta kuin mitä on luultu 237

Hämärä raja muuttuu yhä hämärämmäksi... 241

Eron tekeminen on filosofinen kysymys 242

On etsittävä ”suurta eroa” 243

Mitä on inhimillinen moraali? 245

Inhimillinen moraali on itsetarkoituksellista oikeudentajua 245

Oikeudentaju erottaa ihmisen kaikista eläimistä 246

Ruhtinas Vasili ja katharsis 248

Sokrates ja hyväntuulisuus 249

Mitä inhimillinen moraali ei ole 252

Inhimillinen moraali ei ole altruismia ulkopuolisia kohtaan 252

Inhimillinen moraali ei ole epäitsekkyyttä 255

Inhimillinen moraali ei ole pyyteettömyyttä 258

Kysymys inhimillisestä hyvydestä ja pahuudesta
ei ole teologiaa 260

Ihmistä ei ole olemassa ilman yhteiskuntaa 264

Yhteiskunta loi ihmisen, eivät geenit 264

Yhteiskunta synnytti uudenlaisia suhteita yksilöiden välille 265

Yhteiskunnan jäsen on paitsi yksilö niin myös persoona 266

Platon: väärämielisetkin joutuvat noudattamaan jonkin verran
oikeudenmukaisuutta 267

Ihminen on parempi ja pahempi kuin eläimet 268

Ihmisellä on kyky antaa henkensä jonkin abstraktin
asian puolesta 269

Me-henki on kollektiivisen itsepetoksen perusta 269
Inhimillisen pahuuden ydin: kateuteen perustuva viha 272
Aristoteles: väärämielinen ihminen on elävistä olennoista kaikista
huonoin 274
Inhimillinen moraali ja taide 275
Lopuksi 277

LIITE

Kolme artikkelia

Ensimmäinen ihminen löytyy ajattelemalla, ei kävelemällä 279
Glynn Isaacin teesin arviointia 283
Sosiologia ja yhteiskunnan määritelmä 287

Lähteet 295

Henkilöhakemisto 315

Asiasanahakemisto 320

Uusi historia -yhdistyksen julkaisuja 326

Uusia ja uudelleen tulkittuja käsitteitä

Empiiriset tieteenalat ovat viimeisten yli puolen vuosisadan kuluessa tehneet läpimurtoja, joiden ansiosta tietomme ihmisen ja eläimen erosta ja esihistoriasta on mullistunut. Historianfilosofista yhteenve-toa ei kuitenkaan ole syntynyt. Tästä syystä niin tutkimuskirjallisuudessa kuin kansantajuisissa esityksissä vallitsee suuri käsitesekaan-nus.

Matti Puolakan luoma historianfilosofia on tietääksemme tois-
taiseksi ainoa lajissaan. Hän on joutunut luomaan kokonaan uusia kä-
sitteitä, mutta myös antamaan joillekin vakiintuneessa käytössä ole-
ville ilmaisuille uuden sisällön. Myös Puolakalla itsellään oli vuosien
varrella vaihtelevaa käytäntöä – lopulliseen muotoonsa tärkeimmät
käsitteet hioutuivat vasta vähän ennen hänen kuolemaansa. Joitakin
kysymyksiä jäi auki.

Käsiteselvennyksiä löytyy tekstin lomasta seuraavilta sivuilta. Toivon
mukaan ne helpottavat lukemista:

- Oikeudentajun kaksi lajia 35
- *Homo*-suku, ihmissuku ja ihmiskunta 58
- Ihmisapina, apinaihminen, ihminen 87
- *Garhi* ei ollut *Australopithecus* vaan *Homo* 142
- Ihmisen oikea nimi 158
- Heimon *differentia specifica* 230

Asiasanahakemistosta (s. 320) löytyy lisää viitteitä; sivunumero on
lihavoitu, jos kyseisellä sivulla on hakusanaa tarkemmin selitetty tai
määritelty.

Heli Santavuori:

Ihmissuvun syntyhistoria ja filosofia

Matti Puolakan historianfilosofian esittelyä, editoituna Puolakan tekstiarkistosta.

Elämme ihmiskunnan historian suurinta murrosta. *Homo*-suvun yli 2,5 miljoonaa vuotta jatkunut taival on päättymässä. Ihmisestä on lajina tullut luonnonvalinnan yksikkö. Mikään muu eläinlaji ei ole sellainen. Mitä tämä tarkoittaa?

Ihmisen on yhdistyttävä lajina itsetuntemuksensa varaan, muuten se tuhoaa itsensä.

Ilmasto- ja ympäristökatastrofin estämiseksi tarvitaan kaikki mahdolliset välittömästi käytettävissä olevat keinot. Sama koskee muitakin itseaiheutettuja uhkia ihmiskunnan olemassaololle, kuten ydinaseet, ydinasevalta Venäjän aloittama hyökkäyssota Euroopassa, pandemiat, finanssikriisit jne.

Mutta viime kädessä ihmislajin itsetuhoisuuden syitä on etsittävä ihmislajista itsestään.

Ruotsalainen luonnontieteilijä Carl von Linné luokitteli ihmisen nisäkkäiden *Homo*-sukuun ja antoi lajillemme nimen *Homo sapiens*, viisas ihminen. Hän lisäsi määritelmäänsä tarkennuksen: ”Ihminen, tunne itsesi.” Neuvo oli tarkoitettu koko ihmislajille. Hegel sanoi saman kategorisesti: Delfoin oraakkelin kehoitus ”tunne itsesi” on tarkoitettu koko ihmiskunnalle, ei vain yksilöille. Toisin sanoen ihminen on viisas vasta silloin, kun hän tuntee itsensä lajina.

Näin ollen ihmiskunnalla on vain yksi eloonjäämisoppi: tieto ihmisestä.

Mitä tarkoitamme historianfilosofialla?

Mitä historianfilosofia on – siitä on erilaisia käsityksiä. Matti Puolakalle se tarkoitti toisaalta filosofista historiankirjoitusta yleensä. Mutta useimmiten hän käytti käsitettä *historianfilosofia* synonyyminä termeille *filosofinen universaalihistoria*, *suuret kertomukset* tai *ihmiskunnan tie*. Myös *yhteiskuntaevoluution teoria* on tähän soveltuva rinnakkaiskäsite. Tällöin merkitys oli rajallisempi. Puolakka kuvasi asiaa näin:

”Kaikki suuret historianfilosofit ovat esittäneet ’ihmiskunnan tien’ seuraavalla tavalla:

1. On selitetty ihmisen ja eläimen perusero mahdollisimman ytimökkäästi ja terävästi, pelkistetysti.
2. On tehty yhteenveto ihmissuvun kehityksen tärkeimmistä solmukohdista (käännepisteistä). Myös tässä on käytetty apuna Occamin partaveistä, eli kaikki turha pois.
3. Historiaan kuuluu olennaisena osana nykyisyys. Näin ollen universaalihistorian filosofinen esittäminen on historian perusopetuksen hahmottamista, selventämistä, terävöittämistä.”³

Näin ymmärrettynä historianfilosofia on kaikkien yhteiskunta- ja ihmistieteiden kattotiede. Se on avain historiasta oppimiseen ja olennaisen tärkeä aikana, joka on ihmissuvun koko historian syvälinnin murroskausi. Eräs osoitus nykyajan kollektiivisesta itsepetoksesta, vallitsevasta viralisesta valheesta on se, että historianfilosofiaa arvostetaan niin vähän.

Tämän ajan historianfilosofia

Kun tämän ajan historianfilosofiaa luodaan, käytettävissä on merkittävästi suurempi empiirinen aineisto kuin milloinkaan aikaisemmin.

Ensinnäkin, esihistoriaa ei voida enää pitää vain jonkinlaisena historiallisen ajan preludina. Se on 2,5 miljoonan vuoden ajanjakso, joka ja-

³ Puolakka 2020, 301–302.

Matti Puolakka (vas.) ja
Pertti Koskela

Pertti Koskela

Ihmissuvun, yhteiskunnan ja ihmisen synty

Ehdotus ihmiskunnan uudeksi historiaksi - osa 1

Elämme ihmissuvun tähänastisen historian suurinta murrosta. Homo-suvun yli 2,5 miljoonaa vuotta jatkunut taival on päättymässä. Ihmiskunta voi tuhota itsensä. Se erottaa ihmisen maapallon kaikista muista eliölajeista.

Mikä ihminen on? – Kysymys on edessämme polttavampana kuin koskaan. Teossarja *Ehdotus ihmiskunnan uudeksi historiaksi* pyrkii osaltaan vastaamaan siihen. Siinä käydään läpi koko ihmissuvun tie nykypäivään ja tulevaisuuteen asti. Osa 1 käsittelee Homo-suvun syntyä ja kehitystä yhteiskunnan ja varsinaisen nykyihmisen syntyyn noin 60 000 vuotta sitten.

Varsin usein ihmisen esihistoriaa tutkivat empiiriset tieteet keskittyvät vain uusien fossiilien ja muiden arkeologisten löytöjen tutkimiseen. Mutta ihmisen salaisuuden selvittämiseksi tarvitaan filosofian johtamaa monitieteisyyttä – sanalla sanoen historianfilosofiaa.

Suomalainen filosofi Matti Puolakka (1947–2018) on tietääksemme ainoana maailmassa luonut aikamme haasteita vastaavan historianfilosofian. Se on omaperäinen ja uusi, mutta ankkuroituu esihistoriatieteiden lisäksi lujasti aatehistoriaan. Ihmisolemukseen antaa näkökulmaa myös suurin kaunokirjallisuus.

Pertti Koskelan teos perustuu Puolakan näkemykseen. Se käy laajasti läpi myös esihistoriatieteiden mullistavia tutkimustuloksia, joita on tehty 1950-luvulta lähtien. Mukana on essee *Ihmisen ja eläimen ero* ja puolakkalaisen historianfilosofian sekä Puolakan elämäntyön ja henkilön esittely. Pertti Koskela on tietokirjailija, lauluntekijä ja kielenkääntäjä. Hän oli Puolakan hyvä ystävä ja työtoveri.

Julkaisija:
Uusi historia -yhdistys
Helsinki 2022

